A
DIVAT
TÖRTÉNETE

BUDAPEST, 1931

Dehát mi voltakép a divat? Az emberi viselet és viselkedés örökké változó szabályzata. Eredete? Nyilván az utánzás majom-ösztönében gyökeredzik. Am ez utánzás eredhet tiszteletből az iránt, akit utánzónk és eredhet abból a vágyból, hogy egyenlőkké legyünk azzal, akit utánzónk, illetve, hogy versenyre keljünk vele.

Vegyük az első esetet, a tiszteletből való utánzást. Nézzük a primitívebb, abszolutisztikus társadalmakat (akár a mi középkorunkat) s keressük, hogy a szolgai alázat ilyen állapotaiban mi az utánzás, ami az alattvaló részéről legkevésbbé sértheti a fejedelem hatalmi féltékenységét? Bizonyára nem erényeinek, hanem inkább .,. *hi-báinak, defektusainak* az utánzása. Erőben nem, de gyöngeség dolgában az alattvaló bátran és büntetlenül egyenlővé lehet fejedelmével! Példák: ha a Fzdsí-szigetbeli főnök menetközben orra bukik, a kíséret tagjainak szintén orra kell bukniok, mert abba a veszedelmes gyanúba keveredhetnek, hogy „derekabbnak“ tartják magukat fejedelmüknél. Hasonló az afrikai Darfur-ország etikettje: ha a szultán lóról esik, kísérő lovasainak is hamar bukniok kell, különben deresre kerülnek a „tiszteletlenségért“. De pillantsunk át a középkori Európába.

Szent Lajos francia király lányainak icsunya nagy ‚lábuk van s ezért lábat rejtő aszályos, hosszú szoknyát hordanak: >a példa parancs, utánozni kell, s a szép francia női lábaknak az egész XVIII. században át nem szabad mutatkozniok . .. 1461-ben Burgundi jó Eiilöp betegsége miatt kénytelen rövidre nyíratni a haját, szégyenli ezt az elcsúfítást, de nemesei a helyzet magaslatán állanak: ötszáz lovag nyomban követi példáját s divatba jön a kurta haj. Félszázaddal utóbb francia I. Ferencnek egy bálon elégnek leomló dús fürtéi, másnap már egész férfiudvara kopaszra nyírottan jelentkezik nála. S e divat I'I. Henrik, II. Ferenc, IX. Károly, 'III. és IV. Henrik uralkodásán át fenntartja magát mind egész XIII. Lajosig... Hát a Napkirály? XIV. Lajos kopaszkás, csitri vörös haja parókát erőltet nemcsak a maga, hanem az egész XVII. század fejére. De ez még hagyján, a felségnek kopaszságán felül még sok más utánzásra méltó defektusa van. Ott az ő híres orríisztulája... Midőn ezt végre megoperálták,'a királyi nyavalya egyszerre divatba jött, oly értelemben, hogy akik eddig hasonló betegséget rejtegettek, most kérkedni kezdtek vele, büszkék voltak rá, hogy /legalább ebben hasonlíthattak királyukhoz. A krónika szerint a király után egyszerre harminc udvarnok jelentkezett operációra a szerencsés orvosnál, a nagy tolongásból még párbajok is lettek! Boldog fisztulások ... akinek nem volt, hogyan igyekezett szert tenni valami ilyes nyavalyára, csakhogy feltűnhessék a király előtt s érdeklődését kihívja. Persze, — ily lojalitás mellett..az udvar-

hölgyek se maradhatlak tétlenül, csakhogy ők más irányban kereskedtek. Látták, hogy a király kedvese, *Lavalliére* hercegnő kissé iSánnyomban divattá lett náluk a sántítás. Eíiész Versailles, hölgyei mind sántítottak, és nemcsak séta, hanem még tánc közben is. Lavalliére letüntével persze az uj favorit utánzása került sorra. *Montespan marquise* a királyi szerelem következtében csakhamar anyai örömöknek nézett elébe, de miután az örömöket hivatalosan titkolnia kellett az udvar elölt, saját találmányú bö öltönyben jeleni meg az *Oeil-de-Boeuf-ben,* nosza tetszett az ötlet és másnap már széltében-hosszában árulták az új pongyolát! És lojális gúnnval nevezték el *„les innocentes“*-nek ... De tovább. Mindnyájan ismerjük a szép porosz Lujza királynét, nos ő, hogy skrofulás nyakát eltakarja, fátyol! vont álla alá, (így van a híres képén is ábrázolva) spined *„Vesta-fátyol“* egyszerre divatba jött egész Közép-Európában. Épúgy, mint Josephine száj elé tartott zsebkendője, mellyel rossz fogait volt kénytelen rejtegetni. Egy szó annyi, mint száz: fejedelmek, nagy emberek gyöngéi hamar divattá lesznek, épúgy a nagy *Andrássy Gyula* gróf félrecsúszott nyakkendője, mint az egykori walesi herceg nyitvafeledt alsó mellénygombja. Költők és írók? istenem, hányán igyekeznek (legalább külsőleg) Shakespearehez, Hainéhez, Petőfihez, Rostandhoz. hasonlítani! Az osztrák hivatalszolgák mind „Kaiserbartot“ viselnek, no de nemcsak fők, a generálisok is .. . Mindez a tiszteletből való utánzás divatja.

Ezzel szemben egészen más a vetélkedésből való utánzás pszichológiája. A középkori kasztrendszernél látjuk legjobban ezt a fejlődést. *Róma* és *Bizánc* nyomán a középkor kasztjai: főnemesek, nemesek, polgárok, parasztok mind! csak külön ruhaszabályzat szerint öltözhettek, s az alacsonyabb rangú embert erős büntetés sújtotta, ha a magasabb osztály öltönyét merte bitorolni. Ám örökké csábította a világot a tilos, és csak emberi dolog, hogy minden büntetés dacára is. polgár örökké nemesnek, a nemesasiszony pedig örökké főnemes hölgynek akart látszani. Jellemzők az erre vonatkozó fejedelmi rendeletek. Szép Fülöp már 1294-ben kénytelen eltiltani a polgárnőket a hermelintől, aranyövtől (ceinture dorée), drágakövektől: szigorúan rendeli, hogy a köznemes dáma évenként csak egy új ruhát csináltathat, a főnemes;, várúrnő, pedig legföljebb kettőt. Francia II. Henrik és a mi II. Rákóczi Györgyünk a bíborszínt királyi, illetve fejedelmi előjognak nyílvánítják, s maguknak foglalják le, ugyanígy XIV. Lajos a vontarany és vontezüst brokát szöveteket. Ám mi 'történik? A Napkirály maga nyit utat a divatbitorló vetélkedésnek, midőn egy napon valamelyik kegyencét (Vileroy marsallt) azzal tünteti ki, hogy megajándékozza, egyik elviselt, ócska aranykabátjával.

Az *így* kitüntetett udvarnok persze közirígység tárgyává lesz s csak természetes, hogy a többi is aranykabátos akar lenni, még bitorlás árán is... Később az indusztrializmus haladásával persze átalakul a helyzet. A XVIII. században már lazulni kezd a kasztrendszer s a parvenü gazdagok legalább luxusban igyekeznek lefőzni a főnemeseket, hogy valamelyes egyenlőséget vívjanak ki velük szemben. így volt ez mindig, így van ma isi, midőn a már hiányzó kaszt-tilalmak dacára is, époly komikus divatbitorlásokat láthatunk, mint hajdan.

Ott a szobaleány, ki vasárnapi kimenőjén mindig úrnőjével igyekszik versenyre kelni: olyan kalapot, esetleg azt a kalapot teszi fel.

amit a nagyságosi asszonya .. . Nos, a divat lényegében az *utánzó ösztön szülötte* s egészbevéve nivelálló, cgyenlősítő hatása van. A kasztrendszer ellen tör s az egyéni 'szabadsagot gyarapítja.

Tömegszuggeszlióról szóltunk ...'nos ne feledjük, hogy'az emberiség mindenekelőtt két nagy tömegre, *férfiakra* és *nőkre* szakad, Ahogy a férfiak és nők az *érzéki* ösztön révén a lehető legnagyobb *szuggesztíu* hatással vannak egymásra. Mi ezt az érzelmi, gyakran egyenesen *érzéki* momentumot, a divat szempontjából, nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ebből a szempontból a divat mindenekelőtt a *szerelmi tetszuágg szülötte.* Természeti törvény az, hogy a *nemek egymás* tetszését keressék; így van ez az állatoknál is, nézzék csak a *példát,* hogy díszeleg, tetszeleg, mikor hölgyének udvarolni akar. Ám az állatoknál nincs *divat* .éspedig abból az egyszerű okból, mert ők természetűdül egy *ruhában* járnak örökké. Azt kell hinnünk, *ősidőkben* így volt ez az embereknél is. A divat csak az *első* ruhadarabbal kezdődhetett, vagyis akkor$_t$ amikor az ember természeti állapotán a maga képzelmével kezdett segíteni. A *vadak példája* ma is kézzelfoghatóan mutatja ezt a fejlődést. Állatbőrök, az első tollak, festés, tetoválás, orr- és fülfüggők az első ékességek. Ezek révén s ezekkel párhuzamosan fejlődik ki a primitív népeknél a szeméremérzék.

A legfurcsább evolúció ez. A szeméremérzéknek — hogy úgy mondjuk — *„sarkpontjai"* felette, változnak korok, fajok és divatok szerint. A mi európai asszonyunk p. o. csak arcát, karját és keblét hagyhatja csupaszon, a mohamedán *almétáncosnö* pedig ellenkezőleg csak épp e három testrészét köteles eltakarni, a többit mind szabadon mutogathatja... Volt idő a középkorban éspedig a XV. század elején, midőn a szeméremérzék egyik féltékenyen őrzött sarkpontja a nőnél a haj volt: *Ysabeau de Baviére* francia 'királyné korában (XVII. század) az asszonyok *cukorsüveg alakú* magas brokát *„hennin"* fejdísz lalá rejtették fürteiket, ments Isten, hogy valaki megláthassa, szőkék-e vagy barnák? Szorgosságuk etekintetben annyira ment, hogy halántékuk *rebellis* tincseit még borotválták is ... De az ősviseletre visszatérve, primitív állapotokban az öltöny csak járulék, az *ember igazi* ruhája még mindig a maga viszontagságoknak kitett természetes bőre marad. És hosszú *százezredeken* át tart ez így, merjük állítani, így marad ez még az összes; *antik* társadalmakban 'is. *Még a görögöknél* se válik a ruha a test oly szerves alkatrészévé, mint amilyen nálunk lett. A hellén *etikett* nem ismeri a meztelenség illetlen voltát, az ö esztétikájuk a nagy nyilvánosság előtt is szabad'on bálványozza a szép emberi testet, hisz tudjuk, hogy a *szalamiszi győzelem* után az ifjú *Szofoklesz* anyaszűz meztelen járta el népe előtt a *diadaltáncot.* Ily felfogás mellett, ismételjük, >az *igazi ruha az emberi bőr marad,* melyre csak lenge feleslegként van rávetve az öltöny könnyű szövete. És itt alapvető megkülönböztetés kínálkozik mindjárt az *antik* és a későbbi (középkori és modern) viseletek között. Az antik öltönyök a *föníciaiaktól* a *hellénekig, Babilontól Bómáig,* majd *mint tóga, vagy talárszerüen '* formátlanok, -sj csak a *testrevetés* által, a *mozdulatok révén nyernek alakot.* Ezekkel szemben »a középkor *(Bizánc* és la *„nadrágos" barbárok* nyomán)a testhez szabott ruhákat hozta be és velük új divat-észtétikának vet alapot. A *középkorban válik a ruha la test szerves alkatrészévé,* itt kezdődik a tesfkorcsosítás *(fűző, szűk cipő, stb.)* és. a mi értelmünkben vett

voltaképeni divat; az, amely ‚a természetes, és természeti szép mellett a mesterkéltnek emel oltárt. Sajátos momentumot látok én itt a testhez álló divat evolúciójában, úgy látom, s ezt szabályként merem hangsúlyozni, hogy a hősi korok *(renaissance, empire, magyar 48)* fériiviselete rendszerint szűk. Miért? Nézzék a *Luca Signorelli* renaissance daliáit, vagy a *David, Gros, Gerard* empire hőseit: e vitézi korokban divat a virtus és van virtusos váll, termet és izomzat, amit a férfi ruhán át is érvényesítsen. Viszont az elpuhult korok *(Louis XV., Louis XVI., III. Napoleon)* viseleté rendesen bő, épp, mert ily korokban nem a *virtus* és erő a divat, hanem a finomkodó, negédes perverzitás, s mert a ruha már nem a daliás.ság kiemelése, hanem inkább a satnyaság elrejtésére szolgál.

Nos, a testhez szabott ruhák divata férfire, nőre egyaránt új *szépség-ideált* teremtett: a ruha támogatja ezt, a test úgyszólván nem számít többet ruha nélkül, s csakis a ruha által érvényesül. A *szabadszép antik-test* kora lejárt, a régi mondást kell idéznünk: a milói *Vénusz* bizony felette otrombán nézne ki egy elegáns Worth-toiletteben! ... Istenem, hogy tönkrement, hogy elkorcsosodott a női test a görögök óta a testhez szabott ruhák *kényszerzubbonyában!* Jusson csak eszünkbe Cleo de Merődé oly híressé lett meztelen portré szobra, szinte torzkép ez az új Vénusz, ugyancsak konstatáltuk a derekán a fűzővágás deformációját s lábain a szűk cipellők tíz századának atavisztikus korcsosításait. Ám mindezen bajos ma már segíteni, a mai divat-esztétika a nőt csak a „toilette“ segélyével, azáltal akarja szépnek látni, a szabót és szöveteket ünnepli s a többit a rejteltség csalóka bűbájára bízza . .. Nézzük azonban most a, nemek küzdelmét a világ nagy divatcsatájában.

ősidőkben nincs túlzó különbség a férfi és a nő viselete közt. E különbség csak a civilizációval nő nagyra utóbb. Egyik isj, másik is mindjobban feltünteti, kiemeli a nemét jellemző sajátságokat: a férfi daliás, a nő csábító, gyöngéd voltát. Es mindamellett kimondhatjuk, hogy a divat mégis inkább szól a nőkhöz, mint a férfiakhoz. Miért? ... A passzivitás természetes okain kívül, miben keressük ennek nyitját? Tán abban, hogy a földön több a nő, mint a férfi, s ennélfogva nem ők választanak, hanem őket választják. Mindenkép nekik kell jobban tetszeniük. Hát ez a tetszés utáni lázas törekvés egyik főindoka a divatok immár lázasan örvénylő változásainak. Kérdjük, mit vár a nő az egyre gyorsulóbb változásoktól? Egyszóban: egyéniségének megsokszorozódását. A modern divat-esztétika mellett minden újmódi tényleg megannyi új egyéniséget ad a nőnek; mármost mentői színjátszóbb az egyénisége, annál jobban kápráztat s annál több sikerre lehet kilátása a szerelemért s a férjért való világhajszában. Ezért a *„nők bálványa“* a divat, ezért mondja *Xavier Eym.a,* hogy „c’est la seule littérature des femmes“, „a divat a *nők egyedüli* irodalma“ ... Konstatáljuk, hogy ez a világhajsza égyre idegesebbé válik s a mai gyorsan élő világban már úgyszólván percről-percre változik a divat. Mindenki széppé akar lenni általa; szebbé nemcsak a többinél, hanem ... valódi önmagánál is! És akkora vakereje van á tömegszuggesztiónak, hogy az igazán szép nők észre sem veszik, hogy a divat voltakép nekik kedvez a legkevésbé.

Hát igen, figyelemreméltó és fontos igazság ez: a divatot nem a szép nők találják ki, a divat a kevésbé szép nők nagyobb éa ennél-

fogva döntő többsége számára készül. „S a szépek“, *mérgelődött már* Rousseau, „elég bolondok, hogy alávetik magukat ennek a zsarnokságnak“! . .. De hál mit csináljanak? Mint minden közüliéiben, úgy a *divat világparlamentjében* is végre is a többségnek kell győznie. Az obstrukció itt: a különcködés', vagy elmaradás, egyszóban: nemtetszés ... Van-e nő, aki ezt vállalja, amíg tetszhetik? így esik aztán, hogy amint *Bivarol* mondja: „húszezer rosszul nőtt asszony okvetlenül keresztül fog vinni egy olyan divatot, ami csak az ő hibájuknak kedvez, s a párszáz jóltermett nő kénytelen lesz a módit elfogadni“. .. Ily 'szempontok mellett a divat egyenesen ellenségévé lehel az igazi, természetes szépnek. Beigazolt tény p. o., hogy a középkor hosszú, hegyesorrú poulaine-cipői csak azért jöhettek divatba, mert egy francia hercegnőnek rossz lába volt. Nagyon valószínű az is, hogy úgy a rokoko szépségflastromot, mint a fehér hajport nem az üde süldőlányok, hanem a pattanásos arcú, őszülő vén marquisok találták fel s divatjuk azért mégis szigorúan kötelezővé vált a fiatalokra is. Hát a pirosító? Észszerűen csak fonnyadt arcoknak való ez s XV. Lajos lengyel felesége, az ifjú Lesczynka Mária, sírva bár, mégis kénytelen volt vele bemázolni a képét, nehogy az arca, illetlen mezlelenül“ '.sápadozzék a festéktől virító francia princesszek között... De vegyék csak kérem, a mai Páris „keskeny cipőjű“ ([női divatját. Évről-évre halljuk a stereotip szabó axiómát: „cette année on ne porté pás de hanches“. .. degenerált faj nőinek a divatja ez, tagadása nemcsak a természetes esztétikának, hanem a józan egészségnek is, azért mégis utánozni akarják a mi asszonyaink is! Csak akarják, mondom, mert nem tudják — Istennek hála, ők még egészségesek ...

Ezredévek, századok, nemzetek maskarás vonulása. Hol kezdjük e pillanatfelvételszerű gyors áttekintést? Λ históriai recept szerint Ádám és Évánál? ... Az ő öltözetüket bajos még ruhának tekintenünk — egyáltalán tíz, húsz, ha nem több ezer év múlik el addig, amíg az emberiség odáig fejlődik, hogy bennünket stilárisan érdekelni kezdhet a divat. Hagyjuk az ősember állatbőr, *rost* és *gyékény* öltönyű (ma is látható *„polynéziai“* korát s a Földközi-tenger tájaira, kultúránk feniciai, egyiptomi és asszír bölcsőjére pillantsunk. A *Louvre* és a *British Museum* nagyszerű domborművein láthatjuk a *babiloni* és *ninivei* királyok méltóságos viseletét, mely taláros egyformaságában oly kevéssé különbözik még a nők öltözködésétől. Sajnos, nincs értesülésünk az *Ishtar, Miiitta* és LiZíi/i-kultusz szent papnőiről, akik bizonyára mértékadók lehettek a babiloni női elegáncia terén, de hogy az arcfestés, kendőzés, pipere művészete már raffinált tökélyre emelkedhetett a függőkertek és szárnyas bikák birodalmában, arra egy más téglacilinder írása felvilágosítást ad. A legrégibb szabószámlát egy khaldeai, nippuri templomban talált táblácska őrzi: kilencvenkét női ruháról szól ez, melyek közül tizennégy myrrhával és aloeval volt „illatosítva“... — e szabószámlát *2800-ban* állították ki Krisztus előtt. .. ismerve a hölgyek számla averzióját, méltán kérdezhetjük: vájjon kiegyenlítették-e azóta? ... Az *asszír* és *egyiptomi* öltözködés *részleteiről* nincs, fájdalom, sok értesülésünk, hisz azt is, hogy *Józsefnek* egyáltalán „köpenye“ volt, csak a *Putifárné* kalandjából tudjuk meg. Egy biztos: a *Kelet, Bizánctól Kínáig,* mindmáig megmaradt a maga *kaftános, taláros méltóságánál,* a véreben *van* ez az álmodozó, rejtelmes *Ázsiának,* éppúgy, mint a könnyedebb öltöny a tettrekész, éber Európának.

A súlyos assziu pompa játszi *görög eleganciává légiesedik,* mihelyt a *komor Ishtar* (Astarte) *istennő* átlép a Boszporuszon, s mint mosolygó, bájos *Aphrodithe* születik újjá a boldog hellén földön. A nehéz *talár* négyszögű s egyik oldalán kerekre vágott könnyű *chlamys*-szá válik s *archaikus* ráncaival szobrász! szabadon kezdi kirajzolni a mozgó test szépségeit. *Pallium, peplum, cpanisz...* nevető tavaszi színekben pompázott a *görög öltözék* s csak a festett íonagra-szobrocskákra kell pillantanunk, hogy elképzelhessük, a *hellén* nők mily gráciával viselhették. Mint ma *Parisban, Görögországban* is bizonyára a *courtisaneok,* a *szent* és *profán hetérák* irányították a divatot. Hisz magában az egy korintliusj *Vénusz Pandemos* szentélyében hatszáz ily szent papnő szolgált... aztán olt voltak az athéni „grízeitek", a *flótás lányok,* a *dikteriádok,* s mindenek felelt a nagy *félvilágiak,* a *Látszok, Phyrnék* és *Thaiszok.* Kétségkívül ők lehettek az athéni híres *„fodrásziskola"* leghívebb modelljei, kliensei. A hellén fésülködés művészetének remekeit az *istennők* szobrai és a már említett *bűbájos* kis tanagrák őrzik, — mi itt. csupán annyit jegyzőnk meg, hogy csak tisztességes nők járhattak fekete hajjal; a hcléráknak vörösre, vagy kékre kellett festeniük fürleikel. Csupa szín, báj és szellő lehetett megjelenésük, s hogy öltönyük is könnyed volt, azt a *Phyrne* anekdotája igazolja, ki, midőn istensértéssel vádoltatva, a helaistok törvényszéke elé került, csak azzal tudta életét menteni a halálbüntetés elöl, hogy hirtelen egy kapásra levetette, lábai köré omlasztolta öltönyét: megmutatta mily szép, vagyis mily kár volna kivégeztetni. S a hclaisztok, úgy látszik, nemcsak bírák, hanem művészek is voltak: megkegyelmeztek neki. . .. Szóval, amint mondottuk, a síma, napsütötte bőr még akkor az ember igazi ruhája, a szövetöltöny csak felesleg a testen! Nos, mint egyébben, a divatban is Róma *en bloc* átveszi a görög kultúrát, de nehézkes ízléstelenségével inkább csak a paródiáját adja a hellén grációnak. Tiszteljük a bíborszegélyes szenátor! tógát, a matrónák „lacernájál", a Veszta-szűzek fátyolét, de az „Abriler Elegantiarum"-ból, a híres Petronius leírásaiból nem világfi művészetről, csak arannyal kérkedő parvenü pompáról értesülünk, mely orgiává aljasodik a Messzalinák tobzódásában. Itt fejezetvégnek kell következni a históriában: jön a *kereszténység* s ez mint mindenben, úgy a divatban is megváltoztatja a világnézetet. A testiség megvetésével a test megvetése jár s az első keresztények az *alázat* szürke, szennyes köntösében lépnek fel szégyenlősen takarva el azokat az idomokat, melyeket az antik világ az imént még úgy ünnepelt és dicsőített. Bűnné lesz a test s izmok képzése helyett azoknak „mortiíikációja" jön divatba — az aszkétáké a világ, s ők fennen hirdetik, hogy ne a földi siralomvölggyel, hanem a jövendő élettel törődjünk. E jövendő életet, a paradicsomot, gyönyörűen képzelik el. *Beato Angelico-féle* színes pompába öltöztetik angyalaikat, de maguk kóldusnyomorullan járnak. A nagy népek (görögök, rómaiak, ma az angolok, japániak), minden korban sokat fürödtek, tiszták voltak ... a kereszténység, a „vanitatum, vanitas!" nevében tagadja, elhagyja mindezt a testápolást. Csak a kereszt diadalával, Constantin után következik el más világ. És pedig a nő, kit *Galilei* szabadít fel antik megvetettségéből. Csudás felszabadulás ez: Mária anyasága nemcsak szentté teszi minden nő anyaságát, de Magdolna példája viszont bűnbocsánatot biztosít minden szerelemmel vétkezett megtérőnek — nagy e felmagasztaltatás! Akkora, hogy az egyházatyák hamar

megijednek tőle s *„apage Satanas“,* a „skarlát asszony“-r, az eredendő bűnt hajlandók látni az asszonyban. És méltán — a nő, az egykori rabszolga, midőn uralomra jut, először is visszaél hatalmával, éspedig teszi ezt a bizánci nőuralmak, a *Theodorák,* Zoék és Ariadna császárnék buja parnokráciájában. Babilon-taláros, drágaköves ázsiai luxusa éled újra e bizánci pompában, — ne részletezzük, él ez ma is és részletesen látható a ravennai híres mozaikokon. És nemcsak a klasszikus Kelet, hanem a népvándorlásnak Bizánc alatt is elhaladó megannyi hordái is mind hozzájárulnak e keletrómai viselet kifejlesztéséhez. Nyilván e szíjazotl lábszárú, „nadrágos“ barbárok befolyásának köszönhető, hogy ez az öltözetdarab végre udvarképessé lesz a bizánci világban — ott látjuk már a mai hosszú nadrágot (először!) a ravennai Sant Apollinare Nuovo egyik máguskirályán. Nos, a római birodalom romjain kialakuló királyságok s a Nagy Károly császársága mind Bizantin pompájú viseletbe öltözködnek ... De tovább! Az új ezredév eltemeti,a Theodorák bűnös emlékét s a nő mint szűzies trubadúreszmény születik újra a kereszteshadjáratok korának új, lovagi idealizmusában.

Missalebetűk aranyos, naiv képecskéi, s a kor ájtatos francia, gól szobrai (Chartres, Rheiins, stb.) tüntetik fel a kor dámúját, a várúrnőt. Apácaszerűen zárt és merev a köntöse, esetleg csak aranyliliomos, pici házikorona van a fején, de ez nem is annyira szimbólum még, mint inkább hasznos otthoni viselet, az omló fürtök lelartására szolgál. Megfelel e köntös a középkor fanatikusan komor, vallásos szellemének, mely csak szégyenleni való, bűnös kísértést lát a szerelemben és még a házastársakat is eltiltja a „felesleges“ gyöngédségektől. Látszik e gótikus dámákon: félnek a paptól, pokoltól, de félfüllel már mégis a trubadúr d'alára figyelnek, aki rajongva nevezi őket „rosa mystica“-nak, „földi Madonná“-jának. A lantos bátorítja, csábítja őket: szeressenek ... S az alkalom eljö. Mialatt a férj vasingben, utóbb lemezpáncélosan harcol és kopaszodik a mázsás sisak alatt a jeruzsálemi forró napban, azalatt otthon a „chastellaine“, a feleség egyre nagyobb önállóságra tesz szert; etikettet teremtve trónol trubaduros udvarában, adminisztrál, kormányoz, ha kell, uralkodik az ura helyett, szóval emancipálódik. S ez látszik már öltönyén is. Felenged rajta az apácai szigor, — előbb a'nyaka, majd a karjai szabadulnak fel. s hermelines brokát zekéje már kacérabban mintázza termete, keble hajlását. A felhasított karujjak hosszan lógnak alá, haja a koronácska alatt arany hálóba kerül, s omló szoknyája drágaköves címerekkel ékes. Íme félénken bár, de meri már mutatni keblét, sőt lábát, hegyes brokát cipellőjét is. A XV. század elején a keletről érkező turbánt teszi a fejére, sőt a híres és hírhedt Ysabeau de Baviére francia királyné példájára felteszi a már említett cukorsüveg alakú fátyolos és koronás *„hennin“-t* is. Szörnyű magas fejék ez — az Ysabeaué akkora, hogy koronázáskor nem fér be a vincennesi várba s a kaput kell lebontani, a teremboltozatokat kell magasabbra emelni (!) a felséges hennin kedvéért... íme, ily pompában jelenik meg a nő a lovagi tornákon, melyeken ő ad jutalmai és csókot „színe“ győztesének. Ragyogó külső, . .. de a belső ... a „dessous“-ok? No ez már jóval szegényesebb. Lássuk ...

Az ing ismeretes — hogyne, hisz a Damiette melletti *ókori mumiasírokban* is találtak már inget, harisnyát, de ne feledjük, a mi

középkorunk jóval szegényebb e tekintetben a raffinált antik világnál. Szent Radeguqdáról halljuk először, hogy „oltárra helyezte ingét“ — így hát volt inge! Európa azonban meg jóval később is csak a nappali inget ismeri; az emberek mind meztelenül hálnak, alusznak takaróik alatt. S a nappali ingből még hercegnőknek is bizony alig van több háromnál, .négynél! Nem igen lehet itt szó modern, angolos tisztaságról, — tudjuk, ama bizonyos Izabella spanyol királyné képes volt — fogadalomból! — Saragossa egész kétévi ostroma alatt nem váltani inget!.. . Nagy önfeláldozás, s az utókor ma is honorálja ezt a nemrégiben még oly divatosnak ismert „couleur d’Isabelle“ szürke színében ... De tovább! A fűző is ismeretes, — viselték azt már zóna, stophium, cingulum nevezete alatt a görög, római hölgyek is, csakhogy ezekhez képest ijesztő kínzó szerszámoknak tűnnek fel a XV. század vasabronc&os páncélmiderei. Van harisnya, sőt harisnyakötő is, éspedig a XIV. század óta, *I*— ezt az angol térdszalagrend alapításának kedves epizódjából tudjuk, amikor III. Eduard egy bálon oly szerelmes örömmel vette fel imádottjának, Salysbury grófnénak a leesett harisnyakötőjét.

Ekkor mondotta azt, ami utóbb a „Garter rend“ jelszava maradt: „Hony soil qui mai y pense“ . .. Nos, és a zsebkendő? Ne siessünk így, — ez majd csak századok múlva, sokkal később jön divatba, használatba!

A XV. század a divatforrongás) nagy ideje, ekkor keletkezik az első divatlap, s kezd a nemzeti módi Európaszerte nemzetközivé válni. Aranybrokátjáról (rőtje 1800 frank), olasz bársonyáról, keleti selyméről híres már a lyoni gyár s a királyi szerető. Agnes Sorel mutatja be e szöveteket Párisban Európának. ‚ö már hosszabb uszályokat mer hordani vérbeli hercegnőknél is ... Pár évtized még s szólhatunk már európai divatról. Ám egyelőre nem francia ez még, az elkövetkező olasz renaissance nemcsak politikában és művészetben, hanem divatművészetben is egyelőre túlsúlyt ad Itáliának.

A XVI. század divatja egész Európában olasz. Firenze, Milano és az egész vatikáni udvar az elegancia gócpontjai s a velencei „divatbábák“ szolgálnak mintául az egész világnak: Borgia Caesar és a Farnese-fiúk a „virtu“ hősei és gavallér típusaik a Baldassare Castiglione híres Cortegiano-jában jegecesedik ki. Szómagyarázat helyett a Cinquecento nagy festőinek ezernyi arcképremekei mutatják be nekünk e fiatalos, hősi kor színes és pompás viseletét. Kell-e szebb lovag a Bronzino Borgia Caesarjánál, s bűbájosabb nő Rafael Louvre-beli „Artegoniai hercegnő“-jénél? .. . Nos, a század vége felé az olasz gavalléria Medici Katalin francia királyné fiában, francia III. Henrikben éri el csúcspontját, — ő a „volté“, vagyis a „walzer“ feltalálója s tán minden századoknak legelegánsabb gavallérja. Az orgyilkok, mérgezett kesztyűk, Medici-gallérok, Stuart-fodrok, a vertugadin (vertugardien = erényőrző) szoknyák kora ez. E nagy abroncsos szoknyák alá rejtik az udvarhölgyek a Bertalan-éj után kedveseik levágott fejét... De még életmentő szerepet is visznek e vertugadinek: Montmorency herceg a Louise de Montaynard abroncsai alá bújva menekül gyilkosai elől, s IV. Henriket magát is csak ifjú feleségének, Valois Margitnak a bő szoknyája mentj a haláltól. No de véle, IV. Henrikkel, már a XVII. századba léptünk át. Vége ekkor a nagy olasz renaissancenak, s a spanyol királyhatalom súlya alatt a divat Európaszerte spa-

nyollá lesz az egész XVII. században. A feketébe öltözött komor spanyol hidalgó a minta s a „Cortegiano“ helyett az Antonio de Guevara „Gentil hombre“-ja lesz a világfi kátéjává. Madridi etikett alapítja a világ első szalonját, a Hotel de Rambouillet-t, s ez a szalon alakítja át a férfi eddigi hadi viseletét szalonöllönnyé. Itt, a Hotel de Rambouillet-nál voltakép meg kellene állnunk egy percre. A művelődéstörténet feljegyzi, hogy a szép és szellemes Catherine de Vivonne, Jehan de Vivonne madridi francia követnek a leánya, aki 1600-ban, tizenkétéves korában „Charles d'Angennes Seigneur.de Talmont et Marquis de Rambouillef'-hez. ment férjhez, — 1618-ban lerombolta a családi palotái s a maga tervei szerint egy oly pompázatos és „új beosztású“ házal emelt, amilyet addig még nem ismert a világ. Nos, e kis palota a maga 1618-as dátumával tényleg forradalmat jelent nemcsak az építészetben, hanem a társadalmi életben is. Azelőtt ugyanis a szobáknak alig volt beosztásuk, — „nem volt külön szalon, társalgó, ebédlő, stb., hanem az emberek ott ültek, pihenlek, étkeztek „au hasard“, ahol épp voltak, néha az előszobában“ ... denikve, Rambouillet marquise volt az első, *iki rendezte ezt a középkor harcias világából fennmaradt, ideiglenes állapotot, éspedig olyképpen, hogy a modern lakásbeoszlás-s,al együtt megteremtette a modern életrendet, ö tágította a régi, szűk ablakokat földig és mennyezetig érő nyájas fényforrásokká, ő találta ki a kényelmes teremsorok bútorzat! és színhatásait, s a „hasznos“ szobák mellett egy külön luxusszobát rendelt a társalgás számára. Nem a brutális férfihetvenkedés régi lovagterme ez, hanem egy oly helyiség, mely a szellem finomabb csatáira volt szánva, ahol a nő az úr. A marquise bizonyára merész újító, de az érdem mégsem egészen az övé, hanem inkább azé a korszellemé, melynek ő csupán szót fogadott. Ne feledjük el, hogy a XVII. század elején nagy átalakuláson megyen át a világ. I Az a pillanat ez, midőn az előbbi századokban elnyomott nő végre hatalma tudatára ébred, s az „egyenlőség“ álugrásával, máris diadalmaskodni kezd[1] a férfi felelt. Cato mondta már Róma férfivilágának: „vigyázz, a nő, ki csak egyenlőséget kér, ha egyszer megkapja, már nem egyenlő többé veled, hanem feletted van“ ... Nézzék e kor győzelmesen szép női viseletét, azt a büszke Medici-gallért, melyre az asszony oly öntelten vetheti hátra a fejét! A férfi, ki az „erősebb“ zsarnoköstönеinél fogva még mindig a középkori „cselédet“ szeretné látni benne, csodálkozva veszi észre, hogy a nő észrevétlenül mekkorára nőtt árnyékában — s egy percre fellázad ellene. E lázadás az akkor fellépő spanyol Don Jüanban vesz testet. Nem foglalkozhatunk itt e Don Juan, igazi nevén: Don Miguel Manara Vicentelo de Lecca, ezerhárom nőt számláló hódítási lajstromával, megtérésével, stb. — mi itt csupán fellépésének jelentőségét hangsúlyozzuk.

Mit jelent e fellépés? Egyszóval azt, hogy a férfi nem rendelkezhetik többé kénye szerint az immár felszabadult nővel, nem parancsolhatja többé szerelmét, hanem érdemesnek tartja őt, mint egyenrangú! és ellenfelet meghódítani, — és nem durva kényszerrel, a régi erőszakkal, hanem a saját fegyverével, a gyöngéd szerelemmel. Don Juan direkt ellenséget Iát a nőben, s fellépése nyílt hadüzenet: harc legyen ezután a szerelem éspedig harc egyenlő hatalmak között! Védje magát a nő! — és a szalon az ő pros vára a férfi ellen, — a ceremóniás udvariasság bástyái óvják őt itt s az egykori duhajlovagok csak a jó. modor kényszerzubbonyában léphetnek be ide. A szalon hát voltakép

azt jelenti, hogy a nőnek már akkora a hatalma, hogy a férfiak örülnek, ha pusztán a társaságáért udvariasan és tiszteletteljesen felkereshetik. Ámde hogy állíthatlak volna be' a lovagok a XVI. század és véres harci öltönyében ebbe a szalonba? Ezt ugyan kikérte volna magának a kényes Mme de Rambouillet! Szalonruhát kellett kitalálni! Nos, a Liga véres háborúi után XIII. Lajos alatt béke lesz és a békében tudvalevőleg elpuhulnak és mindenekfelett elhíznak a hősök. A daliás korok viselete — ahogy mondottuk — szabályként mindig szűk; most, a békében nincs többé szükség a renaissance virtusra sí bizony szűk kezd lenni a IV. Henrik bársonyzekéje. Kigombolják, s az alóla előtűnő selyeminget szalagokkal díszítik fel. Csipke jön a nyakra, s a renaissance zeke bő, szárnyas kabáttá ereszkedik, melynek két hátsó derékgombja (mint a mi mai gérokkunknál) csak arra való, hogy a kard szíja el ne csússzék, — a renaissance pufi- térdig nadrággá omlik, a csizma szárát levágják s így félcipőben, harisnyásan, már szalonképes a Louis XIII. gavallér! Cinqmars, a három testőr s Astrée és Céladón negédes kora ez, mely a „gyöngédség országának“ (Pays du Tendre)' a mappáját tanulmányozza, a „hűség völgyét“, a „féltékenység szírijeit“ járja, a „vallomás forrásából“ iszik és a „csókhoz címzett vendégfogadóba“ akarna betérni... De mind e „bon-ton pásztoréi“, udvarlás azért voltaképpen aranjuezi spanyol visszhang. Anyja és felesége révén voltaképp XIV. Lajos is inkább hispán „grand“, mint francia felség. A Napkirály Versailles-ja nem francia, hanem minden ízében, egész pompájában teljesen spanyol udvar. „Medianoche“-t, meg „hombre“-t játszanak ott és IV. Fülöp szigorú ceremonial-ja divatos: a hitbuzgó hölgyek,'még Mme de Monlespan is, szenteltvízzel mosakodnak . . . Spanyol csipke díszeleg úgy a férfikaron, mint a női szoknyán — hisz épp e sok csipke védelmére nyírta Lenotre a Versailles! park rebellis bokrait oly ildomos simára . . . Nos, az igazi francia szellem csak XIV. Lajos halála után (1715) ébred fel, hogy XV. Lajos alatt divatjával úrrá legyen az egész világ felett, az egész XVIII. században. A rokokónál volnánk.

Negédes, könnyelmű kor, a szellem, ildom, a mesterkélt örökifjúság, s a hazug szeretkezés százada: a rokokó, a történelem legbájosabb hazugsága! Élet és kedves mesterkéltség, — soha egy kor se tudta ennyire meghamisítani a természetet és a természetességet. Az emberek, még mielőtt őszülnének, fehérre porozzák a hajukat, még mielőtt ráncosodnék az arcuk, szépségflastrommal pettyezik be ... méltán kérdhetjük, milyen lehetett a tisztaság problémája ebben a parfümös korban? Hát bizony e selymes társaság nem lehetett nagyon tiszta- Nézzék csak meg a XVIII. századbeli mosdóservice-ket — ezüstből, aranyból van a medence; de mily kicsi, szinte gyűszűnyi! ... A valóság az, hogy a rokokó világban alig mosakodtak; be van bizonyítva, hogy a festék állandó rétegét úgyszólván sohase mosták le arcukról, a rétegről legfeljebb azt a napi szennyet törölték le valami esszenciával, amit épp múlhatatlanul el kellett távolítani. Pillantsanak csak be a szegény XVI. Lajos pontos és annyira együgyű naplójába —- összeolvastam: nyolc év alatt mindössze negyvenkétszer fürdőit. Ez vajmi kevés! Ami a szépségflastromokat illeti, már a híres egyházi szónok, Massilon kikelt e divat ellen. Egy napon kitöri a szószékről: „Eh, Mesdames, az önök vakmerősége már valóban nem ösmer határt! Íme, látom: szemük alá, halántékukra, állukra, szájuk gödröcskéjébe, min-

denüvé szépségflastromot raknak — bizony meg megérem, hogy legközelebb keblüket is mouche-okkal pettyezik be ... Nosza, a dámáknak se kellett több, — tetszett a püspök ötlete, hazamentek s az esti ájtatosságon már tényleg szépségflastromos kebellel jelentek meg az udvari kápolnában. S e kebelmouche-okat a szónok iránti tiszteletből elnevezték „Mooches a la Massilon“-nak .. . Erény, erkölcs? Tréfa e szellemes korban minden s e sok tréfa közt a házasság maga a legcinikusabb móka. „Hercegem”, — szól a kanadai kormányzó a híres Lauzon tábornokhoz, — „látom, ön el akarja venni a leányomat, de bocsánat, úgy tudom, ön házas?” Lauzon homlokára üt: „Parbleu!” — kacag aztán, — „igaz, házas vagyok, de valóban ... „oly kevéssé”, „si peu”, hogy igazán szóra sem érdemes”. Bizony nem egy rokokó férjjel megesik, hogy a nagyvilági forgatagban tíz évig sem látja a feleségét s egy véletlen találkozás alkalmával aztán idegenként kezd udvarolni neki! No de a rokokó marquise sem jobb nála, — olyan ő már, mint a gyűrűcskejáték aranygyűrűje, mely körbejár a szalonban s minden játékos az ujjára húzhatja. A házasságtörés már nem is, tiltott öröm többé, csak egyszerű! időtöltés, kedves társadalmi kötelesség. Illattá, élvezetté lesz minden Watteau e pasztorális világában; játék a bergérek élete, játszanak szalagos, báránykáikkal és szívtelenségük farkasaival, játszanak a maguk unalmával s kedveseik hűtlenségével .. . Félre a nehézkes allonge-parókákkal, kicsi „galambszárny” (aile dq pigeon) frizura fehérük fejükön, rajta a „tricorne”, a Louis XIV. gérokk Louis XV. jaquette-é könnyül, a kard már tűvékony tréfa-spádé s a kabát szárnyába dugva viselik, Pompadour, marquise e kor géniusza; ő, aki csak illatszerre évenként félmilliót költ, s aki a maga ötvenkilós súlyával összesen 750 milliójába került felséges kedvesének! Alatta már óriás léptekkel halad előre a divatluxus — ismerik már az elasztikus trikót (egy Tricot nevű beauvaisi francia találmánya), a harisnya aranyszálakkal ékesedikisi párja 100 frankba kerül. Rousseau és utána Greuze a század második felében, a természetesség felé akarják visszatéríteni a világot és Mária Antoinette tényleg majorosnét is játszik Trianonban, de a divatőrület azért tovább halad, a „mosolyszín”, „sóhajszín”, „haldokló majomszín”, a „bolhacombszín” nuance-ok jegyében. Legros „fodrászakadémiája” (igenis, vannak . fodrászakadémikusok) „monumentumokat” állít frizuraként a nők fejére, egész „hóviharokat” (grande marée du systéme pileux) ... E frizurák olykor két láb magasak s a hölgyek pici házakat, svájci havasokat, szökőkutakat, szigeteket, vitorlás hajókat, sőt kalickás papagájokat is hordanak a fejük tetején ... Ám törékeny a mesterkélt világ és töretnie is kell a forradalom istenítéletében. Világfelfordulás! Jön a csőcselék divatja! — Mi ez a bolond „Directoire” módi? Nem más, mint az, hogy az úrinép lenyakaztatása után a pökhendi cselédség próbálja magára venni a gazdái ruháját. Próbálja, d'e nem sikerül, ízléstelen és parvenű marad', — legfeljebb ledér, mint az átlátszó csalánszövetben páváskodó félmeztelen Tallien asszony. E divat csak egy maradandót alkot, és azt is a férfiak számára: a Louis XV. jaquette-ből a máig is fennmaradt frakkot teremti meg. Még egy állomási: az új-görögös, hősi empire, mely alatt Josephine lesz divatkirálynővé. Merev, szinte bizantin és parvenü pompa ez is, .— sok, mentői több aranyhímzés pótolja e pincér- és mosóné-arisztokrácia hiányzó őseit. Szertelen a költekezés — Josephine hat év alatt 740.000 frankot

költ pusztán fehérneműre, s hetvenhárom fűzőt, ezer kesztyűt, ötszázhúsz pár cipőt használ el évente. De nem soká költhet így ... jön Waterloo és itt, 1815-ben elesik a francia géniusz. A győztes angol nyomul előre szupremáciájával, — 1815 óta angol a férfidivat Európaszerte. Tán ezért oly praktikus és művészietlen.

E szemle végén azonban álljunk meg egy szóra: melyik a festői múltak legszebb féríiviselete? Nem tanulmányozhatjuk itt bővebben, de habozás nélkül kimondom: a magyar. Messze, más turáni világba kell térnünk, hogy ezt megértsük, értékeljük. Szemben az összes indoeurópai ház- és városépítő iparos népekkel, a turáni sátorlakó, lovas, nomád s ehhez képest a turáni esztétika nem is· kultiválta soha a nomád ember örökké ideiglenes sátorotthonát, hanem csakis a harcos úri személyének az ékesítésével foglalkozott. Λ turáni magyarnak mindenkor sok politikai érzéke volt a haza iránt, de kevesebb érzékkel bírt a ház iránt; ma is fennmaradó nomád ösztönnel se nem építész, se nem iparos, de igenis, mester volt ősidőktől fogva azokban az iparágakban, melyek a dalia nemes személyének a díszítését szolgálták. Ehhez képest ősidőktől fogva híresek voltak a magyar gombkötők, nyergesek, szűcsök, majcosok, medályosok, násfakészítők, szűrszabók, fegyverkovácsok és csizmadiák. Λ magyar vitéz, mint Zrínyi a kirohanás előtt, büszkén mindig magán hordta vagy hordhatta minden díszét, ékességét. Az otthon turáni őseinknél igen egyszerű volt, hisz tudjuk, hogy Attila az Alföldön faházban lakott és fapohárból ivott, de ezzel szemben, gyér értesítések nyomán bár, de azt is tudjuk, hogy már honfoglaló őseink is mind fényesen, pompázatosán jártak. Szóval nem véletlen, hanem fajilag indokolt és őseredetű a magyar viselet díszes volta.

A magyar viselet alapöltönye az ősázsiai, derékba vágott talár, mely elöl (vagy kun módra oldalt) hasítva van és gombolandó. Ez a „khabadion“, vagy „kabát“, s ez épp hasítottságában különbözik oly lényegesen az antik népek nem gombolásra szánt, hanem ingszerűen nyakon át felveendő, zárt tunikaviseletétől. E khabadion dereka köré kötötték a kardot, s ez is fontos: szemben az indoeurópai karddal, mely kétélű, szúró, egyenes, a turáni kard mindig egyélű, vágó és görbe. Nos, ezt az ősviseletet sok idegen hatás befolyásolta az idők folyamán: Szent István korában német, III. Bélánál bizánci, Kun László révén kun, az Anjouk és Mátyás nyomán francia és olasz hatás, de a törökök megjelenése, közelsége újra a görbe kardnak s az ázsiai pompának adta vissza harcos eleinket. Az őstalárt még Mátyás korában is földig érő hosszúnak látjuk, melldísze az eredetileg páncélnak szánt pitykepompa, melyet idővel ritkít a zsinórozás és lassanként soros sujtássá tagol a szabóművészet. A szárnyak rövidülésével ebből a talárból lesz a dolmány; térdig ér már a XVII. században s ekkor (1629-ben) jelenik meg alatta a nadrágon a vitézkötés. Tovább rövidül Mária Terézia alatt, míg végre 1809-ben, az utolsó inszurrekció idején, már nincs is a dolmánynak szárnya többé. Szabályként én itt a következőt látom: mennél hosszabb a magyar kabát, annál ritkább, de vaskosabb a mellsujtása (Mátyás idejében három sor csupán), s mentői rövidebb, annál sűrűbb és vékonyabb a zsinórozás rajta. Az inszurrekciós dolmányt már tízsoros sujtás borítja el egészen. A magyar nadrág, szemben á

szlávok, lengyelek bugyogójával, a németek plundrájával, mindvégig huszárosán szűk marad s ezt is, miként a kart, az eredetileg védelmül szolgáló vitézkötés ékesíti. Díszes és bámult volt e viselet mindenkor, hisz tudjuk Paulus Jovius könyvének arcképéből: Borgia Caesar is járt magyarban!... De igazán általános katonai viseletté, világhódító divattá csak Napoleon seregében lett a magyar módi. A császár huszárjai és chasseurjai „á la Hongroise“ járnak s adjutánsai rubinpitykés magyar dolmányban száguldanak végig Európa csataterein. Kár, hogy szokott indolenciánkkal mi magunk hanyagoljuk el legjobban szép nemzeti viseletűnket. A huszárdísz minden nemzetek közt legszegényesebb Magyarországon s az a parádéruha, melyet ma „díszmagyar“ nevezel alatt gyártanak nálunk, egy minden korok motívumaiból összehabarított, stílusnélküli zagyvalék. Epp, mert ez a magyar dísz nem udvari libéria, nem uniformis, hanem a magyarnak turáni, úri szabad tetszésére bízott pompa, ideje már, hogy kissé gondot fordítsunk erre. Én kérem a szabó urakat, gondolják meg: a magyar dísz mindig valamely korhoz kötött viselet és nincs, nonsens az a stílus- és kornélküli „általános“ díszmagyar, amit ma úgy rendelésre, mint tucatszám gyártanak, rikító operettszínekben.‘ Ha már a klienseiknek (fájdalom!) nincs érzékük a dolog iránt, legyen nekik — lessék kiállásuk szerint Bálhoryba, Mária Teréziába, vagy inszurrekciósba öltöztetni e klienseket, de akkor aztán tessék szeretettel és gonddal respektálni az illető korok szabását ési minden attribútumait.

Századok és nemzetek jelmezes vonulása ... Nézzük a farsangos képet, de konstatálnunk kell: mind e sok kosztűmviselet holt dolog marad, ha viselője már nem bír azzal a szubtilis és rejtélyes istenadománnyal, melyet készségesen nevezhetünk tehetségnek, művészetnek, sőt zsenialitásnak: az eleganciával. Mi az elegancia? Azt hiszem, maga Petronius is, aki pedig „Arbilere“, bírája volt az eleganciának, zavarba jönne erre a definíció-kérésre. Az elegancia első percre a divat, illetve a divatosság quintesszenciájának tetszik, — hát van ebben valami; az elegancia rendesen a mindenkori divat állal igyekszik érvényesülni, de azért teljesen független tőle. Éppúgy, mint minden testi volta mellett is, voltaképen még magától a testtől, annak alakjától, kiállásától, korától is független... Ha kövér, ha sovány, ha öreg, ha fiatal, az elegáns ember mindig még rongyokban is elegáns marad. Kellett-e kövérebb, formátlanabb alak az egykori walesi hercegnél? Szó sincs róla — a testmozgás bizonyos titkos harmóniája nélkül elegancia el sem képzelhető, de azért lényegében mégis mással van itt dolgunk: az egyéniségnek ama luxusszerű, fölényes feleslegével, ami a fellépésnek munkától, sietségtől ment abszolút nyugalmában, fejedelmi biztonságában, szóval valamelyes született (ha nem is születéshez kötött) előkelőségben áll. Szubtilis esszencia ez: az elegancia, hogy úgy mondjuk, speciális illata az egyéniségnek; illő és megfoghatatlan, akár a virágillat, de a világ azért mindenkor megérezte és ámulva gyönyörködött benne Alkibiádesz óta. Az elegancia se nem szépség, se nem csinosság, se nem báj, de olyan fattyútestvérként azért ezek közt bujkál, esetleg velük jár, — ám, ha kell, kineveti az esztétikát és egyenesen a rúttal is paktál. Példákat akarnak? Előbb a művészet világát nézzük: a farnesei Herkules, Michelangeloi Mózese, Dávidja, csak szép, — a Diszko-

bolosz, a Cellini Perzcusza, Van Dick lordjai nemcsak .szépek, hanem elegánsak is. S az élők? Az elegancia nagymesterei? Igaz, D'Orsay, az 1820-as évek dandykirálya szép volt, de vetélytársa, az angol divatisten, George Brummel, már nagyon közepes kinézésű; a náluk sokkal híresebb és elegánsabb III. Henrik csúf Meíiszto, a XVII. századbeli hódító Lauzan herceg pedig direkt rút volt. És vájjon, hogy a jelenre, a közelmúltra nézünk: szépségeknek nevezhetők-e az új Petroniusok, a híres színész Lebargy, a már említett walesi herceg, vagy a karrikatlura-szerű, de felségesen elegáns Sagan herceg? Hja, az elegancia szabad isten, ki tetszése szerint csókolja homlokon a szép és arisztokrata Buckinghamokat és a csúf proletár senkiket, kikkel napról-napra lelvék a lapok, mert oly csudás kalandorsikereket érnek el hamisítatlanul elegáns fellépésükkel. Több a tehetségnél: zsenialitás az elegancia — az ö szeszélyei adnak művészi életet a divatnak.

*

De a jelennél volnánk, csináljuk meg a mai divatnak a mérlegét.

Vége az elmúlt századok olasz, spanyol, francia, szóval latin pompájának, — mi az anglomán férfi gardero'beja ma? Az arany nélküli Louis XIV. gérokk, a szintén dísz nélküli Louis XV. jacquette, a forradalmi eredetű, ostoba frakk s a sacco-vá avanzsirozolt munkás-blouse. Ehhez csőkalap, csőnadrág, — szép ez? Fontoskodó, kisgombnyi változtatások évente... Méltán kérdezhetjük: van-e még egyáltalán férfidivat? Hja, a régi szép marquis-ruhát már csak inasaink, portásaink hordják s mi magunk, ha legszebbek akarunk lenni, azt a gyászos, fekete frakkot húzzuk fel, amit a pincér hord mindennap!

No, de velünk szemben napról-napra annál szebbé és pompázatosabbá válik a nő. Kissé felfordult világ ez, — az állatoknál mindenütt a hím a díszesebb, csak nálunk, embereknél, szebb a. .. tyúk, mint a kakas. A férfi, úgy látszik, teljesen lemondott hajdani pompaigényéről: teljesen a nőre hárítja annak a terhét, hogy a. szerelem két tényezője közül legalább az egyik szép legyen. Hát szép a nő ma, de nem annyira formában, mint inkább színben. Forma dolgában úgy vannak a nőiszabók, mint az építészek, nem igen tudnak többé újat teremteni. Az emberi test elvégre is csak két karból, két lábból s egy derékból áll s ezeknek formai ornamentikáját mintha teljesen kimerítették volna az elmúlt festői századok. Az egész XIX. század csodálatosan szegény formai invencióiban, nincs képzelnie, bizonytalanul tapint s legfeljebb a múltba (Louis XV., Directoire, Empire, Restauráció, Biedermeier) nyúl vissza. No, de annál díszesebb a nő színben: a modern vegyészet és szövetgyártás sietnek segélyére és sohase látott káprázattal vonják be alakját. Worth és Paquin már többek mint szabók, művészek, az illúzió hivatott poéíái. „Kreációik" egyéni alkotások, általuk lett a modern asszony „enfant de luxe"-é; élő ékszerré.

Mi a jövő? A reformruhák mind csak múló bolondságok; a nő, tetszésvágyától sarkaltatva, tovább fog haladni diadalának divatútján s mi férfiak, egyre jobban el fogunk maradni mögötte. De furcsa! Mi megkívánjuk a nőtől, hogy szép legyen s őnekik meg kelljen elégedniük a mi unalmas gyászviseletünkkel. Kívánjuk: lázadjanak már egyszer — s hogy a kakas ismét szebb lehessen, ők reformálják a mi férfidivatunkat!